

Н.В. ЧУВІКІНА, Т.М. ЧЕРЕВЧЕНКО, В.В. КВАША

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

РОЛЬ ВОЛОДИМИРА ІПОЛИТОВИЧА ЛИПСЬКОГО В РОЗРОБЦІ НАУКОВИХ ОСНОВ СТВОРЕННЯ БОТАНІЧНОГО САДУ АН УРСР

Висвітлено роль видатного вченого В.І. Липського в розробці наукових основ створення ботанічного саду Української Академії Наук (нині Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України)

Видатний ботанік, флорист та систематик, президент АН УРСР у 1922–1928 рр. блискучий знавець ботанічних садів світу Володимир Іполитович Липський усе життя мріяв створити свій Сад, який мав стати одним з найкращих у світі. Така можливість, здавалося, з'явилася восени 1918 р., коли була заснована Українська Академія Наук. Серед установ, які мали увійти до складу молодої Академії, обов'язково мав бути і ботанічний сад. Зі щоденників Володимира Іполитовича відомо, що ще влітку 1918 р., під час роботи "Комісії по виробленню законопроекту про заснування Академії наук України", він вів переговори з О.В. Фомінін, Є.П. Вотчалом, В.І. Вернадським, М.Ф. Кащенко, П.А. Тутковським та іншими вченими про місце розташування майбутнього саду. Вибір падав то на околицю Києва — Пущу-Водицю, то на мальовничу місцевість поблизу Києва —

Міжгір'я [1, 124–125], пізніше зупинилися на Голосієві.

Вже на засіданні II (фізико-математичного) відділення УАН, яке відбулося 30 грудня 1918 р., директором майбутнього ботанічного саду одногосно обрали Володимира Іполитовича Липського [14]. П.А. Тутковський, М.Ф. Кащенко та В.І. Вернадський вважали, що Липський є одним з найкращих ботаніків-дослідників та визнаним фахівцем у справі організації ботанічних садів [14, 72]

4 січня 1919 р. було видано закон Директорії про статут Української Академії Наук. За новим статутом робочою мовою в Академії мала бути українська. Дійсні члени Академії наук при своєму затвердженні повинні були скласти присягу на вірність Українській Народній Республіці. Тому для обрання Липського на посаду директора ботанічного саду на Спільному Зібранні, крім відгуків академіків на його наукові

© Н.В. ЧУВІКІНА, Т.М. ЧЕРЕВЧЕНКО, В.В. КВАША, 2003

праці, знадобилася ще його письмова згода щодо цього, бо, як було записано в протоколі № 8 Спільного Зібрання від 18 січня 1919 р., "Спільному Зібранню абсолютно невідомі національні погляди Д. Липського, які можуть і не годитися з параграфами 21, 47, 57 і 62 статуту Академії" [6]. Лист з такою згодою був отриманий, після чого 1 лютого 1919 р. і відбулося одностороннє обрання Липського на посаду директора ботанічного саду Спільним Зібранням [7].

Але для створення саду необхідна була земельна ділянка. Академія клопоталася про передачу їй Голосіївського лісу. Так, у протоколі № 6 Спільного Зібрання УАН від 28 грудня 1918 р. є повідомлення про делегацію академіків на чолі з Вернадським до голови Директорії Володимира Винниченка, який обіцяв дати Академії все, що вона прохала, у тому числі Голосіївський ліс [5]. За місяць влада змінилася, довелося все розпочинати заново. За більшовиків до Академії наук прихильно поставився народний комісар В.П. Затонський, який обіцяв прискорити справу передачі Голосіївського лісу. Однак бюрократичні узгодження затяглися, і лише 21 червня 1919 р. на засіданні Спільного Зібрання В.І. Липський (на той час уже академік) повідомив, що йому пощастило отримати від Виконкому Ради робітничих і селянських депутатів мандат, за яким Голосіївський ліс передавався Академії наук. У протоколі наведено текст цього мандата і відмічено, що "заслухавши цей мандат, Спільне Зібрання висловило щире подяку академіку В.І. Липському за його довгі невтомні клопотання в справі Голосіївського лісу, які довели нарешті до бажаного кінця" [9]. На цьому ж засіданні було створено "Комісію Китаєво-Голосіївського лісу". Її очолив історик Д.І. Багалій (на той час віце-президент УАН), секретарем

був В.І. Липський. До складу комісії ввійшли також директор Акліматизаційного саду академік М.Ф. Кащенко, академіки П.А. Тутковський (геолог) та О.І. Левицький (історик). До її роботи також були залучені архітектори, інженери та інші фахівці. Перше засідання комісії відбулося 13 червня, а всього їх було чотири. Роботі перешкодили трагічні події громадянської війни, коли відвідувати Голосіївський ліс стало небезпечно. Дуже енергійно розпочаті роботи, як писав згодом В.І. Липський, припинилися, співробітники розбіглися, а потім і "Голосіївський ліс якось вислизнув з рук Академії" [3].

Через півроку, в січні 1920 р., обговорювалося клопотання сільськогосподарського вченого комітету про те, щоб на Китаєво-Голосіївській лісовій дачі, крім Ботанічного та Акліматизаційного садів, заснувати ще Центральний український інститут лісознавства та науково-дослідні городи, сади, пасіки. На цьому засіданні ухвалили "...клопотатися од імені Академії наук перед відповідними властями, щоб Голосіївську дачу передано було до Академії наук фактично, а не тільки на папері, як досі" (Протокол № 43 Спільного Зібрання УАН від 26 січня 1920 р.) [10]. А в березні цього ж року на засіданні фізикоматематичного відділу УАН В.І. Липський нагадував, що "час уже остаточно вирішити питання про Китаєво-Голосіївську лісову дачу" [4].

Володимир Іполитович продовжував мріяти про новий ботанічний сад і навіть шукав для нього нове місце замість втраченого Голосіївського лісу. Зберігся його лист до 97-го Спільного Зібрання академії, написаний в квітні 1921 р., такого змісту: "На попередньому засіданні Спільного Зібрання, коли було вислухано заяву академіка О.Я. Орлова про ба-

жаність заснувати астрономічну обсерваторію якомога далі од Києва і вказано було м. Канів, я в словесній формі зробив заяву про те, що в таких умовах знаходиться і ботанічний сад. Останній, як і всі ботанічні великі сади в усьому світі, повинен бути заснований якомога далі від великих міст, і, коли є установа, котру переносять до Канева, то бажано і ботанічний сад перевести туди ж таки" [11, арк. 7]. Заява В.І. Липського була взята до уваги, лист приєднаний до протоколу, але справа не зрушила з місця.

Тільки у 1927 р. в збірнику, присвяченому ювілею академіка Д.І. Багалія, була надрукована фундаментальна праця В.І. Липського "Ботанічний сад Української Академії Наук і його завдання", написана ще 1919 р. (у протоколі Спільного Зібрання № 22 від 5 квітня 1919 р. є рішення про дозвіл надрукувати цю працю не тільки українською, а ще й російською мовою [8]). "Нарис цього плану зробив я ще року 1919, саме коли Українська Академія Наук дістала була мандата на Голосіївський ліс, — писав Володимир Іполитович у 1927 р. — Життя тоді, певна річ, було інакше, важче, неспокійне, ще й голодне, отже, під такий скрутний час багато зробити, розуміється, не ставало змоги. Сподіваймося ж, що ідея заснувати Ботанічний сад Української Академії Наук на решті таки справдиться" [3, 53].

За задумом Липського, ботанічний сад Української Академії Наук за своїми розмірами, чудовим місцем розташування мав бути одним з найкращих.

"Публіка й досі рідко ставить собі запитання — що таке ботанічний сад. І досі до ботаніки та до ботанічного саду ставляться доволі легковажно. І досі ще гадають, що ботанічний сад — це просто собі сад або парк, де ростуть не тільки гарні, а й рідкі квітки, дивовижні де-

рева і кущі і де, звісно, приємно та любо погуляти. Та й годі. Дуже небагатом спадає на думку, що поза ботанічним садом стоїть ціла наука — ботаніка. Сталося так, що наукова установа, названа цим простим іменням "сад", далеко переросла свою назву", — писав Володимир Іполитович у передмові [3, 5].

За його задумом сад мав бути великою науковою установою і складатися з двох частин — показової та дослідної, тобто експозиційної та наукової. Показова частина мала демонструвати відвідувачам різноманітність живих рослин і складатися з відкритої частини та великих оранжерей. Важливо було зберегти і колишню дику рослинність, зокрема чудові незаймані гаї вікових дубів, інші дерева та кущі, що росли тут споконвіку (липи, берези, граби та ін.). Розміщувати рослини В.І. Липський пропонував як групами, гаями, так і в певному систематичному порядку. Багато уваги приділяв Володимир Іполитович майбутнім оранжереям, які мали бути обладнані сучасними нагрівачами та вентиляцією, мати приміщення з різною температурою — від холодних до дуже теплих. "Оранжереї мають давати уявлення не тільки про окремі види або групи, а й про поєднання цих видів у певну картину. Тропічні оранжереї повинні давати уявлення про те, як потужно буває рослинне життя під тропіками. Ніщо не зворушує так людської душі, як цей могутній ріст рослин" [3, 21].

Дослідна частина — це гербарій, наукова бібліотека та музей, а також, обов'язково, добре обладнані лабораторії для вивчення фізіології та біохімії рослин, метеостанція. Функції та облаштування всіх цих підрозділів майбутнього саду описано дуже детально.

Обстеживши багато ботанічних садів у різних країнах, Володимир Іполитович

вважав, що в цій справі велике значення мають національні елементи: історія народу, його культура, громадське життя — все це позначається і на наукових установах.

Завдяки Д.І. Багалію члени "Комісії Китаєво-Голосіївського лісу" звернули увагу на те, що місцевість, яка була передана академії, надзвичайно цікава з історичного погляду. Вирішено було стежити за історичними та археологічними пам'ятками, що могли там трапитися. Члени комісії вважали, що тільки в науковому містечку можна зберегти для майбутніх поколінь історичні пам'ятки [3, 2] Створити такий сад Володимиру Іполитовичу, на жаль, не вдалося. У 1928 р. він переїхав до Одеси та обійняв посаду директора ботанічного саду Одеського університету.

У вересні 1935 р. за постановою Ради Народних Комісарів УРСР Інститут ботаніки Академії наук нарешті отримав ділянку землі на мальовничих печерських пагорбах в районі Звіринця для будівництва ботанічного саду. Негайно була створена комісія під головуванням академіка Є.О. Патона з питання організації Ботанічного саду та будівництва Ботанічного інституту на Печерську, яка запропонувала залучити до розробки наукових обґрунтувань та основного принципу організації Ботанічного саду фахівців-ботаніків, зокрема академіка В.І. Липського [12]. На засіданні Президії УАН 2 серпня 1936 р. було ухвалено: "Затвердити академіка Липського з 1 липня цього року штатним консультантом нового ботанічного саду з оплатою 500 крб. на місяць з коштів освоєння ділянки" та "Затвердити експедицію для збору насіння та матеріалів для нового ботанічного саду Академії наук на Кавказ і в Середню Азію на кошти, що

відпускаються на освоєння ділянки, — з 1/VII цього року та вважати з цього числа акад. Липського у відрадженні" [13]. З біографії В.І. Липського відомо, що у 1936 р. він здійснив свою останню експедицію до Узбекистану та Туркменістану [1, 159, 183], зібрані там матеріали поповнили колекції Одеського ботанічного саду, який став рідним для вченого. Ботанічний сад Академії наук у Києві 1936 р. перебував у стані проектування, формування колекції рослин тільки розпочалося.

У списку інвентаризації насіння за 1936 р., який зберігається в архіві НБС ім. М.М. Гришка НАН України, в графі "походження, хто зібрав" проти чотирьох таксонів можна побачити "Липський" [2]. Передчасна смерть Володимира Іполитовича у лютому 1937 р. не дала йому можливості ближче долучитися до мрії свого життя — будівництва академічного ботанічного саду, але написане ним ще 1919 р. наукове обґрунтування "Ботанічний сад Української Академії Наук і його завдання" і досі не втратило своєї актуальності.

1. *Доброчаєва Д.Н., Мокрицький Г.П.* Володимир Іполитович Липський. — К.: Наук. думка, 1991. — 216 с.

2. *Інвентарні списки рослин наукових ділянок ботанічного саду.* — Архів НБС ім. М.М. Гришка НАНУ оп.1., од. зб. 2, 92 арк.

3. *Липський В.І.* Ботанічний сад Української Академії Наук і його завдання // Ювілейний збірник на пошану акад. Д.І. Багалія. — К.: Вид. Академії наук, 1927. — С. 1–53.

4. *Матеріали по історії УАН.* — Інститут архівознавства Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, ф. 10, оп.1, од. зб. 195, арк. 1.

5. *Протокол № 6 Спільного Зібрання*

УАН від 28 грудня 1918 р. – Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, 1–26122

6. *Протокол № 8* Спільного Зібрання УАН від 18 січня 1919 р. – Там само, 1–26124.

7. *Протокол № 11* Спільного Зібрання УАН від 1 лютого 1919 р. – Там само, 1–16127.

8. *Протокол № 22* Спільного Зібрання УАН від 5 квітня 1919 р. – Там само, 1–26138.

9. *Протокол № 32* Спільного Зібрання УАН від 21 червня 1919 р. – Там само, 1–26148.

10. *Протокол № 43* Спільного Зібрання УАН від 26 січня 1920 р. – Там само, 1–26158.

11. *Протокол № 97* Спільного Зібрання УАН від 18 квітня 1921 р. – Там само, 1–26208.

12. *Протокол № 22* Засідання Президії УАН від 20 листопада 1935 р. – Архів Президії НАН України, фонд Р-251, оп. 1, од. зб. 59, арк. 136–140.

13. *Протокол № 26* Засідання Президії УАН від 2 серпня 1936 р. – Архів Президії НАН України, фонд Р-251, оп.1, од. зб. 62, арк. 134–135.

14. *Протоколи* засідань фізико-математичного відділу Академії наук за 1918 р. – К.: Видання УАН, 1919. – 76 с.

РОЛЬ ВЛАДИМИРА ИПОЛИТОВИЧА ЛИПСКОГО В РАЗРАБОТКЕ НАУЧНЫХ ОСНОВ СОЗДАНИЯ БОТАНИЧЕСКОГО САДА АН УКРАИНЫ

Н.В. Чувикина, Т.М. Черевченко, В.В. Кваша

Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко НАН Украины, Украина, г. Киев

Освещена роль выдающегося ученого В.И. Липского в разработке научных основ создания ботанического сада Украинской Академии Наук (ныне Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко НАН Украины)

THE ROLE OF VOLODIMIR I. LIPSKY IN THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC PRINCIPLES FOR CREATION OF NATIONAL BOTANICAL GARDENS OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

N.V. Chuvikina, T.M. Cherevchenko, V.V. Kvasha

M.M. Grishko National Botanical Gardens, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Kyiv

The present paper elucidation the role of famous scientist Volodimir I. Lipsky in the development of scientific principles for creation of Botanical Garden of Ukrainian Academy of Sciences.